

Af Thisted Købstads Historie.

Af P. L. Hald.

Så langt tilbage gennem Tiderne, som man kan følge Thisted Bys Historie, vil man finde, at Agerbrug har været en Hovederhvervskilde for Byen, der efterhånden er kommet i Besiddelse af ret udstrakte Jorder. I det følgende skal der gives en lille Oversigt over Byens to største Ejendomme, nemlig Bispegården og Kronens Mark eller, som den sidst nævnte nu kaldes, Kronborg¹).

1. Thisted Bispegård.

Det er uvist, når Thisted har fået Købstadrettigheder; men den første sikre Efterretning om, at Byen er Købstad, findes fra Året 1524, da Kong Frederik den 1. for Bisp Stygge Krumpens Skyld bekræftede Byens Rettigheder. Utvivlsomt er det en af de sidste Børglumbisper, der har ophøjet Byen til Købstad, da disse sikkert har ejet den største del af Byen og dens Jorder. De havde således en Gård, der blev kaldet Thisted Bispegård eller Thistedgård, og på denne har de formodentlig taget Ophold, når de på deres Rejser færdedes her i Egnen.

I vor Tid er der ikke stort andet tilbage, der minder om Gården end Bisgårdsstræde, som har været det Stræde, ad hvilket man fra Byen kom til Bispegården, hvis Plads må søges, hvor nu Sommerlyst og Esplanaden findes. Der foreligger i øvrigt fra vor Tid adskillige Meddelelser om, at man ved Gravning på disse Pladser har fundet Rester af Kampestensmure og Pælerækker, hvilke utvivlsomt stammer fra den gamle Gård. I Pontoppidans Atlas findes et Kort, der er tegnet kort efter, at den er nedbrudt, medens der endnu var synlige Rester tilbage, og der angives også dette Sted.

Som alt andet Kirkegods kom Bispegården ved Reformationen i Kongens Eje og blev senere som Len givet til forskellige Adelsmænd. Det hørte i øvrigt til de mindre Len og var et såkaldet Afgiftslen, idet Lensmanden måtte svare Kongen en mindre årlig Afgift og i øvrigt selv afholde Driftsudgifterne. Når Kongen lånte Penge, brugte han ofte at sætte et Len i Pant således, at Panthaverne i Stedet for Renter oppebar dets Indtægter, der for Thisted Bispegård 1540 ansattes til 42 Mark, 167 Tdr. Rug, 1 Td. Smør og 72 Svin. Dette År fik nemlig Niels Jul (ikke Søhelten) Gården i Forlening mod at svare en Afgift af 14,000 Hvillinger, som han skulde levere til Kongens Rentemester i København, ligesom han tilpligtedes til at bygge og forbedre Gården.

Men allerede Året efter overgik Gården til Hans Povisk, der fik Lenet afgiftsfri det første År for siden at svare efter nærmere Overenskomst; men Kongen lånte omtrent samtidig 1500 Daler af Niels Rosenkrantz, der så fik Pantebrev på Gården. Der var imidlertid blevet klaget over Hans Povisk, fordi han "holder et ukristeligt Levned både mod sin Hustru og i andre Måder", hvorfor Kongen, "der ofte har båret over med ham i Forventning om, at han vilde forandre sin Opførsel, ikke længere undte ham Thistedgård i Forlening". "Jakob Brochenhus, Embedsmand på Ålborghus, skal på Kongens Vegne annamme den til Ålborghus; dog undes der Hans Povisks Hustru til hendes og hendes Småbørns Underholdning en Tid lang ½Læst Rug, ½Læst Byg, 1 Td. Smør, 10 Oldensvin og 10 Lam".

Nu er Gården i Jakob Brochenhus's Besiddelse, indtil Niels Skeel til Nygård får den 1553 som Pant for 200 Daler. I Kongens Brev, der er udstedt 1. November, hedder det, at Jakob Brochenhus skal lade Niels Skiel "uhindret få Gården med dette Års Rente og med Jordebog og Inventarium", og den næste Dag udstedte Kongen Følgebrev for Niels Skiel til Bønderne under "Tiistedgård".

I de til Niels Rosenkrantz og Niels Skel udstedte Pantebreve lægger vi i øvrigt Mærke til, at Kongen tager Forbehold overfor Jagten og Skovene; i det ene Brev forbydes "at skyde eller slå noget Adelvildt eller andet grovt Vildt", og i det andet bydes "at frede Jagten og ikke forhugge Skovene". Selv om disse Betingelser har været almindeligt forekommende Udtryk i den Tids Pantebreve og således ikke kan bruges som ligefremt Bevis for, at der til Thisted Bispegård har hørt Skovstrækninger, så er der imidlertid ingen Tvivl om, at det har været således, at Byens Omegn har været forsynet med Skov; thi derom vidner tilstrækkeligt de mange Fund af Træstammer og Rester af anden Plantevækst, som hyppigt gøres i Byens nærmeste Omegn.

Den 16. August 1561 udstedtes Pantebrev på Thistedgård med tilliggende Gods til Godske Brochenhus, som indløste Pantet fra Niels Skiels Arvinger med 2000 Joachimsdaler. Det forhøjedes ¹⁷/₈ 1563 med 100 Daler, som Brochenhus havde lånt Kronen. Fra 1574 opgives Lenets Afgifter til 4 Mark 108 Tdr. Byg, 1 Td. Smør, 18 Svin, 4 Får og 8 Høns.

I Året 1579 klagede den daværende Sognepræst i Thisted M. Jørgen Lauritzøn til Kongen over, at han ingen Præstegård havde, men havde måttet leje sig en Bolig på Biskopsgården, som tidligere havde været brugt til Præstegård. Godske Brochenhus vilde gerne afstå ham den, såfremt Kongen vilde give sit Samtykke dertil. Den ¹⁰/₃ 1579 udstedte da Kongen fra Koldinghus Gavebrev til Sognepræsterne i Thisted, "at de må og skulle altid herefter til evig Tid have, nyde,

¹ Følgende Kilder er benyttede: Kronens Skøder, Danske Kancelliregistranter, Danske Atlas, Ågårds og Djørups Beskrivelser, Traps Danmark, Erslev: Danmarks Len og Lensmænd, samt Thisted Købstads Jordebog.

bruge og beholde fornævnte Bispegård i Thisted med sine Bygninger og Ejendomme." Dette sidste for Ejendommenes Vedkommende må sikkert ikke tages altfor bogstaveligt; thi Lenet som sådan vedblev at bestå

Fra 1589 til 1597 havde først Kristoffer Parsbjerg og senere Niels Kås Lenet; den sidste uden at svare nogen Afgift. 1597 blev det lagt under Ørum Len; men der blev ført et særligt Regnskab over Thistedgårds Indtægter og Udgifter, og dens Indehavere må så søges under Ørum Len.

I øvrigt bortbyttede og bortsolgte Kronen Dele af Gårdens Jorder. Således byttede 1614 Borgmester Steffen Nielsen, at han for en Ager uden for Thisted fik et Stykke Jord, "som strækker sig fra Byens Gade 36 Alen Øst til en Sten, som blev sat der, derfra 109 Alen sællandske Mål mod Nord til en anden Sten, som blev sat i et Dige, og derpå mod Øst til ovennævnte Byens Gade 64 ½ sællandske Alen, mellem fornævnte Mål."

1651 fik Borgmester Thomas Madsen et Stykke af Bisgårds Toft "liggende næst ved hans Gård vester i Byen²⁾ norden i Kirken - for: 1 Stykke Indmarksjord i Thisted By, som er 1 Hodomsager for vester Ende af Bisgårds Toft i Renumb."

Ved Enevældens Indførelse 1660 ophævedes Lensinstitutionen og Thisted Bispegårds Ejendom, i alt 24 Tdr. Hartkorn, blev overtaget af "Jakob Madsens Arvinger", til hvilke den var bleven udlagt for Kronens Gæld. Formodentlig er det en af disse Arvinger. Ejler Madsen, der sælger den 1667 til Erik Høg til Bjørnsholm, fra hvem den som Gave overgår til Dorthe Mogensdatter Kruse.

Nu er den, som man siger, kommet i Handelen, og Ejerskifte finder hyppigt Sted, samtidig med, at der Tid efter anden bortsælges betydelige Stykker, så at den, da den 1695 sælges til Præsten Jakob Holm fra Saltum af en københavnsk Borger Joh. Rohde, kun udgjorde 9 ½ Tdr. Hartkorn. Få År efter sælger Jakob Holm Gården til sin Svoger Chresten Stistrup, Præst i Ullitz, som 1702 overdrog den til Friherre Rudolf Gersdorff. I hans Besiddelse var den til 1726, da Ulrich Zitscher³⁾, Tolder i Thisted blev Ejer af den. Ved hans Død 1736 blev den ved Auktion købt for 390 ½ Rdl. af Laur. Hang, Borger i Thisted.

Senere blev Amtmand Skinkel⁴⁾ Ejer af Gården, som solgtes af hans Enke 1748 for 800 Rdl. til Jens Enevoldsen og Chr. Kappel i Torslev. Nu lakkede det mod Slutningen med Gården, hvis Bygninger blev nedbrudt 1765. Jorderne, der nu bestod af 9

Tdr. 4 Skpr. 1 Album Hartkorn blev udparcellerede i 12 Stykker, som købtes af forskellige af Byens Borgere. Byens Jorder fik derved en værdifuld Forøgelse, da Bispegårdens Jorder regnedes for Egnens bedste på Grund af et fortrinligt og dybt Muldrag.

Thisted Købstads Jorder er aldrig blevne udskiftede, derfor henligger de endnu den Dag i Dag med Ager ved Ager og giver os et tydeligt Indtryk af, hvorledes en Bymark så ud før Udskiftningens Tid. Dette gælder i Særdeleshed Refs og Lerpyt Agre mellem Hillerslevvejen og Vejen til Kronborg samt Munkholm Agrene mellem sidstnævnte Vej og Ålborg Landevej.

Nu er det vel vanskeligt helt ud at påvise det Jordtilliggende, som Thisted Bispegård har haft; men endnu findes der på Byens Matrikelkort en Mængde Agre, som er mærkede "Bisgård" og altså har tilhørt den gamle Ejendom, hvis Jorder for største Delen nu må søges under Thisted Landsogn.

2. Kronens Mark eller "Kronborg".

Da Thisted Byråd i indeværende År har bortsolgt denne Byens gamle Ejendom, kunde det muligt være af Interesse at fremdrage Hovedtrækkene af dens Historie, for såvidt man kan følge den ned igennem Tiderne.

I "Danske Atlas" fortælles bl.a. om Thisted, at "Kong Hans har haft den Nåde for dette Sted, at han undte og gav Thisted Bymænd skjellig Fædrift ind i Hillerslev Mark", for hvilken Begunstigelse de årlig skulde yde en halv Tønde Smør til Lensmanden på Ørum. Denne Ejendom, der her omtales, er Kronens Mark, som nu bedst kendes under Navnet Kronborg efter den på Ejendommen opførte Avlsgård.

Selve Kong Hans' Gavebrev eksisterer ikke mere, men et Tingsvidne udstedt af Hillerslev Herredsting 1534 opbevares endnu og er i Afskrift tinglæst som Adkomstbrev den 9. juni 1857.

Kong Frederik den 1. bekræftede Byens Ret til Ejendommen, men det synes alligevel, som om Grænserne for den har været noget ubestemte, og da Kong Kristian den 3. i Året 1546, "næste Torsdag efter Påske"⁵⁾ opholdt sig i Thisted, greb Byens Borgere Lejligheden og fik fastsat Grænser for Marken og endelig fuldt og sikkert Ejendomsbrev.

Ved dette Besøg opnåede Borgerne forskellige Begunstigelser. Kongen skænkede dem således et gammelt Gildehus til Rådhus for "at vor Købstad Thisted så meget des bedre kan blive bygget og forbedret." Det nævnte Gildehus fandtes "liggende sønden op til samme Tysteds Kirkegård"⁶⁾, og for 4 Borgerne kunde få Kalk, Sten og Tømmer til at istandsætte Rådhuset med, skænkede Kongen endvidere det ny Kapel, "som stander der uden for

² "Vester i Byen" er den Tids Betegnelse for Vestergade.

³ Ulrich Zitchers Datter, Margrethe Sophie, der blev gift med Præsten Ursin i Tødsø-Ejerslev på Mors, har skænket Alterstagerne af Sølv i Thisted Kirke, og på en af Lysekronerne i Sideskibet har hun ladet skrive: "Herunder hviler Tolder Zitcher, Min fader, Moder og Søn. Margrethe Sophie Sel Ursins Anno 1769."

⁴ Skinkel var Amtmand over Dueholm, Ørum og Vestervigs Amter fra 6. oktober 1731-16. juli 1747. Nuværende Thisted Amt blev først oprettet 4. september 1793.

⁵ 27. April.

⁶ Dette Byens ældste Rådhus har ligget omtrent midt på den gamle Kirkegård, Syd for Kirken.

Byen".⁷⁾ Den Gave, som Borgerne imidlertid nok har sat mest Pris på, har sikkert været Ejendomsbrevet på Kronens Mark.

I Brevet hedder det:

"De Stene⁸⁾, som Sandemænd have sat mellem Tysted Mark og samme Hyldersløf Mark, skulle optages og igjen sættes vesten op til Skynderup Mark fra de to store jordfaste Stene og siden øster ud til den store Sten, der ligger næst norden for Bundaggers hiøve⁹⁾ og siden øster ud indtil den Sten, der stander i Hyldersløf Eng, efter som kongl. Maj. nu selv personlig har ladet det udvise og afmerke. Dog skulle de og deres Efterkommere årlig give deraf til Kronen 24 Mk. dansk i god Mønt og yde dem til Rentemesteren i Nørrejylland, når de udgiver deres årlige Byskat; ligeledes skulde alle Riddersmandsmænds Tjenere, som bo i forskrevne Tysted, skatte og holde Tyngde med Rytterhold og Landsknægtshold lige med andre Borgere der smstds., såfremt de vil nyde de samme Privilegier med Sejlads og anden Kjøbstadsfrihed som Borgerne, hermed dog uforkrænket Adelens Landgilde og anden Rettighed, som hver er sin Husbond pligtig."

At Thisted Borgere således sikrede sig deres Adkomst til Kronens Mark skyldes sikkert Frygten for den nærliggende By Hokser, der var Thisted en farlig Konkurrent til Købstadsværdigheden.

Det var en efter Tiderne betydelig Gave, som Byen ved denne Lejlighed fik for en forholdsvis ringe Afgift. Ejendommen blev langt ned gennem Tiderne benyttet som fælles Græsgang og Fælled for Byen, idet dens Afstand, over $\frac{1}{4}$ Mil, blev en væsentlig Hindring for dens Opdyrkning og fulde Udnyttelse.

Omkring Året 1750 blev Kronens Mark forsøgsvis forpagtet ud i større og mindre Stykker til forskellige af Byens Agerbrugere, men foreløbig kun til Græsning. I Året 1768 udgjorde således "Forpagningspenger af Cronens Mark" 161 Rdl. 34 Sk. Dette Beløb udgjorde i øvrigt en betydelig Del af Byens Indtægter, der for det nævnte År i alt udgjorde 198 Rdl. 2 Mk. 14 Sk.

Imidlertid var man kommet ind i Landboreformernes Tid, og man begyndte derfor at kræve en mere moderne Udnyttelse af Ejendommen. Der klagedes således over, at den har så lidt Græs, og dels af den Grund og dels fordi den

lå så langt borte, kun var til ringe Nytte. Enhver, som havde Kohold var derfor nødsaget til at købe sig Jord, og som Følge deraf steg Jorderne i 1790erne temmelig stærkt i Pris. På den anden Side var der også adskillige, der beklagede den tiltagende Lyst til at drive Landbrug, der måtte virke hæmmende både på Handelens og Håndværkets Udvikling.

Her kan også anføres, hvilken ringe Betydning den store Ejendom, som har ikke så lidt god Jord, havde for Byen; thi da Thisted i Årene 1779-85 havde Garnison, idet her lå indkvarteret 4 Kompagnier Soldater, fik denne anvist et større Stykke af Marken til Øvelsesplads.¹⁰⁾

Det var Byskriver Lemvigh, som havde gjort det omtalte Forsøg med Forpagtning af Marken og mulig Opdyrkning af den, men Forsøget bortfaldt igen på Grund af Uenighed mellem Byens Borgere. I 1842 hedder det således om Kronens Mark, "at den, som den henligger, skader Jordbruget, da den er et Opholdssted for en talrig Skare af Får og Ungkvæg, som siden oversvømme de øvrige Marker og hindre enhver Bestræbelse for at indføre Markfred." Der tilføjes endvidere: "Det er at håbe, at ensidige Anskuelser og snæverhjertet Egoisme ej længe vil kunne lægge Hindringer i Vejen for denne betydelige Ejendoms hensigtsmæssige Benyttelse." Samme År sættes Byens Bruttoindtægt af den til ca. 1000 Rbd.

Endelig i Året 1848 kom man så vidt, at Kronens Mark blev bortforpagtet. Det var Købmand Werner, der forpagtede den for 25 År med Ret til Fremleje og mod en årlig Afgift af 360 Rdl. Han lod de første Bygninger opføre og Gården fik altså Navnet Kronborg. Dog fratoges et Stykke på 1 Td. Land, som blev udlagt som fælles Lergrav for Købstadens Borgere. Da Forpagtningen i 1873 overgik til en ny Forpagter blev Afgiften sat til 1955 Rdl., så Ejendommens Værdi var under Werner steget betydelig. Dens Størrelse er i Kommunens Jordebog anført til ca. 230 Tdr. Land med Hartkorn 9 Tdr. 4 Skpr. $\frac{1}{4}$ Alb.

Efter at der i de senere År er bortsolgt forskellige Stykker af Ejendommen, ligesom der på et Stykke er anlagt en Plantage og på et andet opført Byens Renovationsanstalt, såer, som allerede nævnet, endelig Hovedparcellen (Ejendommen er Matr. Nr.104, Thisted Mark) i År bortsolgt, og det er således kun ubetydeligt, som Thisted By nu har tilbage af den gamle Ejendom.

⁷⁾ Kappelsten ved Dragsbæk minder i vor Tid om Kapellets Plads; omtrent 1800 bortfjernes de sidste synlige Rester af dets Ruiner.

⁸⁾ Der findes endnu langs Skellet mellem Kronborg Mark og Hillerslev Sogns Jorder over 20 Skelsten, og en Del blandt disse er meget store. Det er selvfølgelig ikke muligt nu at konstatere Beliggenheden af de i Ejendomsbrevet nævnte Sten.

⁹⁾ Det underlige Udtryk "hiøve" må sikkert være det samme som Høj. Benævnelsen "Bundagger" findes ikke længere; men Gårdejer Chr. Back i Tingstrup har meddelt mig, at han af sin Bedstefar har hørt fortælle, at når man i ældre Tid gik fra Hillerslev til Thisted, tog man Retning efter "Bundaggers Høj", og det er den Høj, som endnu kan spores Nord for Kronborg Gård, men som i øvrigt snart vil være helt udslettet.

¹⁰⁾ Også Folketsagnet taler om Kronens Mark. I Thieles Folkesagn fortæles, at "der er nogle som siger, at det Slag, hvor Holger Danske skal komme, det skal stå på Kronens Mark norden for Thisted."